

Tarih Felsefesi, Osmanlı-Türk Modernleşmesi, Osmanlı-Türk İlişkileri ve Balkan Tarihi alanlarında çalışmaları olan akademisyen yazar Necmettin Alkan'ın 2020 yılında Timaş Yayınlarından çıkan kitabı, *İmparatorluğun Son Savaşı – Birinci Dünya Savaşı'na Nasıl ve Neden Girdik?*, günümüzde hala geçerliliği koruyan savaşa girme kararını tüm boyutlarıyla incelemektedir. Kitabın temel argümanı, Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'na girme kararının, gündelik saiklerle, acele alınmış bir karar olduğudur ve üzerinde yeterince düşünülmemiş olma fikrini sorgulamaktadır. Bu sebeple yazar, savaş kararının yalnızca dönemin siyasi aktörlerinin kişisel tercihleriyle alındığı düşüncesini eleştirmekte ve ayrıca savaşa girme kararının yaklaşık üç aylık bir süreç içerisinde nasıl alındığına birincil kaynaklara odaklanarak, kararın nedenlerinin, Osmanlı İmparatorluğu'nun yaklaşık iki yüz yıllık modernleşme sürecinden bağımsız ele alınmayacağını vurgulamaktadır. Çalışmamıza konu olan bu eserin, gündelik siyasi tartışmalara konu olan savaşa girme kararı hususunu, gündelik kaygılardan bağımsız ve tarih disiplininin gerekleriyle işleyişi; genel Türk tarihi ve savaş çalışmaları alanlarına katkılarıyla hem Siyasi Tarih hem de Uluslararası İlişkiler literatüründe önemli bir boşluğu doldurduğu söylenebilir.

“Önsöz”, “Giriş” ve “Kaynakça” bölümleri tarih disiplini ve tarihçinin görevlerini tanımlamayı ihtiva eden unsurlara yer vermektedir. “Önsöz” (s. 11-12) bölümünde belirtildiği üzere, tarihi vakıaların ve kişiliklerin, popüler tartışmaların “hain veya kahraman ilan etmek için” aracı olmasının önüne geçmeyi ve zamanın ruhuna inerek sağlıklı bir analiz yapmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda “Giriş” (s. 13-20) bölümünde belirttiği üzere tarihe ilgi duyan okuyucu ve araştırmacıların “tarihsel empati” ile geçmişe zihinsel rabita kurulabileceği ancak böylece tarihin normalleştirilebileceğini vurgulamaktadır. “Kaynakça” (s. 305-314) bölümü ise döneme muhteva teşkil eden birincil kaynaklara ve hatıratlara yer vererek konuya ilgi duyan tarihçiler için kapsamlı bir çalışma evreni örneği sunmaktadır.

Altı ana bölümden oluşan bu çalışma savaş kararını üç önemli aşamayla incelemektedir. İlk iki bölümde savaşa giden süreçte durum tespiti yapmakta; takip eden iki bölümde savaş kararının belirginleşmesi sürecine odaklanmakta, son iki bölümde ise savaşın ardındaki süreci incelemektedir. Başka bir ifadeyle, savaş kararını sırasıyla hangi şartlarda, nasıl ve neden sorularına yanıt arayarak açıklamaktadır.

Savaşa giden süreci ele alan ilk iki bölüm, “Her şeyin Başı” ve “İttifak Arayışları ve Diplomasi”, “Hangi şartlarda savaşa girdik?” sorusuna yanıt aramaktadır. Savaş öncesi koşulları, Osmanlı ve Avrupa'nın büyük güçleri arasındaki konjonktürü beka ve diplomasi kavramlarına başvurarak tespit etmektedir. Birinci Dünya Savaşı boyunca imparatorluğun yaşadığı beka endişesi, 17. yy.'den itibaren Balkanlardan geri çekilen bir devletin “Anadolu'da sıkışıp kalma psikolojisi ve burada tutunulup tutunulamayacağına dair korku ve endişe” halinde olmayla açıklanmaktadır (s. 36). Bu korku ve endişe halini pekiştiren diğer bir husus ise 19. yy. boyunca Rusya karşısında yaşanan mağlubiyetler olarak tanımlanmakta; mağlubiyet psikolojisinin beka kavrayışının temellerinden olduğu ve Rusya'nın bu temeli oluşturmada diğer büyük güçlerden daha etkili olduğu iddia edilmektedir. Bu bağlamda Osmanlı'nın Avrupa'nın büyük güçlerine karşı yürütmekte olduğu denge siyaseti politikasının başarılı olduğu tespiti yapılırken, Osmanlı sefirlerinin 19. yy'den 20. yy'ye müzakere süreçlerini yönetirken Avrupalı meslektaşları tarafından aşağılanmalarından kaynaklı tedirginlik ve endişe halini anlamaya dikkat çekilmektedir.

* Necmettin Alkan, *İmparatorluğun Son Savaşı Birinci Dünya Savaşı'na Neden ve Nasıl Girdik?*, Timaş Yayınları, İstanbul 2020, 344 s.

**Öğr. Gör., İstanbul Ticaret Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, E-Posta: ogulbak@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7220-5545.

İMPARATORLUĞUN SON SAVAŞI: BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA NASIL VE NEDEN GİRDİK?

Dönemin diplomatik figürlerinden olan Mahmud Muhtar'ın "...Paris ve Londra rical ve matbuatının aleyhimize savurdıkları küfürler de izzet-i nefsimizi yaralıyordu" ifadesi beka kavramsallaştırmasını tasvir ederken korku ve endişe halinin aşağılanma psikolojisiyle katmerlendiğini göstermek açısından oldukça dikkat çekicidir (s. 63-64). İlk iki bölüm yaklaşık iki yüz yıllık konjonktürü özetlemekte, diplomatik arayışlar ve beka endişeleri sonucunda savaş öncesi Osmanlı'nın "arafta kalmış olduğu" tespitiyle tamamlanmaktadır (s. 81).

Savaş kararının belirginleşmesi, olarak tanımlanabilecek olan üçüncü ve dördüncü bölümler; "*Goeben ve Breslau İstanbul'da*" ve "*Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girişi*", çalışmanın ana sorularından "Savaşa nasıl girdik?" sorusuna yanıt aramaktadır. Almanya ile ittifak ederek savaşa girme kararı dönemin hükümeti olan İttihat ve Terakki Cemiyetinin (İTC) öne çıkan figürlerinden Enver Paşa'nın kişisel tercihiyle meydana geldiği iddiasını sorguladığından kitabın en can alıcı bölümleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kitabın ana sorularından olan "Savaşa nasıl girdik?" sorusuna yazar, ittifak anlaşmasının imzalandığı 2 Ağustos 1914 tarihinden, Rusya'ya karşı düzenlenen Karadeniz Harekatı'nın gerçekleştiği 29 Ekim 1914 tarihine dek süreci hem Alman hem de Türk tarafından arşiv belgelerini yani birincil kaynakları referans alarak yanıt aramaktadır. Üçüncü bölüm, gemilerin teknik özelliklerinden güzergahlarına kadar birçok teknik bilgiyle desteklenirken; gemilerin İstanbul'a gelişinin uluslararası hukuka aykırı bir şekilde geldiği iddiasını çürütmesi ve "kaçarak İstanbul'a gelmek zorunda olduklarına dair yerleşik iddialarını" geçersiz kılması adına oldukça dikkat çekmektedir (s. 141). Beraberinde, gemilerin her iki tarafın "karşılıklı stratejik beklentilerin gerçekleşmesine yönelik Türklerin ve Almanların karşılıklı uzlaşma ve rızası" ile geldiği iddiası yine karşılıklı arşiv taramalarında saptanan bir önemli husus olarak öne çıkmaktadır (s. 155). Dördüncü bölümde, savaşa katılmanın nihai kararının Enver, Talat, Cemal ve Said Halim Paşa gibi birkaç devlet aktörünün değil, dönemin İTC hükümetinin oy çokluğu ile alınmasının belirtilmesi dikkat çeken bir başka unsur olarak karşımıza çıkarken; Almanlar tarafından hareket planı uygulamaya konulurken dahi Türk tarafında sürekli endişe ve tereddüt halinin tespiti "Türklerin bu kararsızlıkları gerçekten anlaşılmıyor" ile sürekli vurgulanması, kararın zaruri şartlar altında verildiği ve dönemin siyasi aktörlerinin endişeli halini kavramak bakımından ilgi uyandırmaktadır (s. 196).

Savaş kararının alınmasından sonraki süreci ele alan, beşinci ve altıncı bölümler; "*Karadeniz Harekatı'nın Basına Yansımaları*" ve "*Her Şeyin Sonu*", ise kitabın diğer ana sorusu olan "Savaşa neden girdik?" sorusunu, dönemin şartlarını göz önünde bulundurarak dönemin kaynaklarıyla ve "Türk Modernleşmesi" üzerine fikir üreten siyaset bilimci ve tarihçilerin tutumlarına yer verilerek yanıtlamaya çalışmaktadır. Yazar, beşinci bölümde yerli basının "Önce Ruslar saldırdı" iddiasına, ardından şaşırtıcı olmayan bir şekilde, Osmanlı'nın müttefikleri olan Alman ve Avusturya basının tarihsel müttefiklik başlığıyla özetlenebilecek şekilde yer vermekte; özellikle İngiliz, Fransız ve Rus basının "kadim olumsuz Türk algısının yeniden telaffuz edilmesi" ve "Oryantalist yaklaşım problemi" tespitini yapmaktadır (s. 232). Kitabın altıncı bölümü dönemin aktörlerinin kararlarının, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve sonrası itibarıyla sorgulandığı döneme odaklandığından en tartışmalı bölüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tartışmaların en başta geleni, 1921 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın savaşı zorunluluk olarak görüp sorumlu aranmasının doğru olmadığı yönündeki görüşünün 1927 yılında fikir değişikliğine uğramasını "politik söylem" olarak tanımlamaktadır (s. 263). Bu görüş değişikliğinde, 14 Haziran 1926'da İzmir'de Atatürk'e karşı düzenlenen suikast girişiminin etkisinin olup olmadığıyla ilgili yeni tartışmalar doğurmaktadır. Diğer önemli bir tartışma ise, savaş kararının Cumhuriyetin kuruluşundan günümüz tarihçiliğine uzanan bir skalada nasıl algılandığına ve değerlendirildiğine dair "Türk Modernleşmesi" üzerine fikir üreten siyaset bilimci ve tarihçilerin tutumlarının İttihatçı karşıtlığı ve revizyonist kategorilerinde incelenmesidir. Son derece geniş bir yelpazede ele alınan bu tartışmada, çoğu araştırmacının "yorumda bağlam dışı ve abartılı bir yaklaşım" sergilediği yorumuyla, tarihsel konuların bağlamını tüm yönleriyle dikkate alarak eleştirel bir süzgeçten geçirerek analiz edilmesi gerektiğinin altı çizilmektedir (s. 290).

"Sonuç" (s. 291-305) bölümünde, Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'na Almanya ile ittifak yaparak katılması acele alınmış bir karar olduğu iddiasının gerçekçi olmadığı, bu ittifakın savaş öncesi yüz, yüz elli yıllık süreci dikkate almadan açıklamanın yetersiz olacağı öne sürülmektedir. Bununla birlikte, yüzüncü yılını doldurmaya yaklaşmış Türkiye Cumhuriyeti'nde hala güncelliğini koruyan savaş kararının çoğunlukla dönemin siyasi aktörlerinin aldığı gündelik tavır, tutum ve siyasal pozisyonla ilişkilendirilmenin, bireysel düzlemde ve bağlam-dışı bir şekilde ele alınması gerçeklerden uzaklaşmayla eleştirilmektedir. Tarihi olayların bağlamlarından çıkartılıp analiz edilmesi işlevsel ve pratik bir yöntem olsa da tarihi gerçekliğin az bir kısmını verdiği vurgulanmaktadır. Son olarak yazar, tarihsel gerçekliğe biraz daha ulaşabilmek, tarihsel empati yapabilmek ve zaman ve mekân bağlamına tüm boyutlarıyla odaklanma hem tarihçiliğin ve tarih disiplinin gerekliliği olduğunu vurgulamaktadır.

Çalışma bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Birinci Dünya Savaşı'nda Türk-Alman ittifakının üzerinde düşünülmeden acele verilmiş bir karar olduğu fikrine karşı çıkmaktadır. Yazarın bir araştırmacı olarak tarih felsefesinin gereklerinden olan tarihsel empati ve tarihi konularla zaman ve mekân bağlamında ele alıp hemhal olabileceği kitabın her bölümünde göze çarpmaktadır. Bununla birlikte, hem savaş dönemi ve hemen sonrasında hem de Cumhuriyet tarihi boyunca konuya ilişkin görüşün siyah ve beyaz arasında tercihler

yapıldığına dair anlayışa karşı çıkararak, tarihsel olayların eleştirel bir süzgeçle kopukluklar ve süreklilikler diyalektiğinde ele alınması şeklinde bilimsel bir bakışın gerekliliğini vurgusuyla hem savaş çalışmaları ve uluslararası ilişkiler hem de genel Türk tarihi ve siyasi tarih literatürüne önemli katkılar sağladığı söylenebilir. Konunun direkt muhatabı olan devletlerin arşivlerinden yararlanılan bir çalışma olması çalışmanın güçlü yanlarını öne çıkarmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Türkiye Askeri Arşivi, Alman Askeri Arşivi ve Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivi başta olmak üzere yararlanılan birincil kaynaklardan ve konuyla ilgili dönemin aktörlerinin hatıratlarından yararlanılması tarih disiplininin gerekleri açısından da önem arz etmektedir.

Eleştirel olarak değerlendirildiğinde yoğun bir akademik çalışmanın ürünü olan bu kitap, konu olan dönemin üslubuna sıkça alıntılarla yer verdiği ve tarihi bir konunun Cumhuriyet tarihinin ilk yıllarından günümüze dek pek çok araştırmacının ilgi odağı olan bir konuyu siyah ve beyaz şeklinde anlamlandırmaya yatkın olabilecek genel okuyucu için ağır gelebilir. Ancak bu husus meraklı ve ilgili okuyucular için sorun teşkil etmeyecektir. Diğer bir husus ise, okurlar için kayda değer olmayacak ancak takip edecek baskılar için düzeltilmesi faydalı olacak birkaç küçük tarih ve imla hataları şu şekilde karşımıza çıkmaktadır: 192-19013 (s. 123), Almaya'nın (s. 146), unsular (s. 167), Harkeâtı (s. 179).

Netice olarak, pek çok tarihi ve güncel tartışmanın konusu olan Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'na Almanya yanında giriş kararının gündelik tartışmalardan ayrı tutularak tarih felsefesinin ve disiplininin temellerini dikkate alan bu çalışma, konusuyla genel okuyucuyu, konuyu ele alış şekli ve metoduyla genel Türk tarihi literatürü açısından faydalı bir kaynak olmuştur. Kitap özellikle, ilk iki bölümdeki beka, diplomasi ve tedirginlik hali vurgularıyla Uluslararası İlişkiler araştırmacıları ve okuyucularının; nasıl ve neden sorularının hâkim olduğu takip eden bölümlerde Siyasi Tarih araştırmacı ve okuyucuların dikkatini çekebileceği ve başvurabileceği bir eser niteliğindedir.

İMPARATORLUĞUN SON SAVAŞI: BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA NASIL VE NEDEN GİRDİK?